

**Тарнавська О. В.**

*Доктор філософії з психології (PhD),*

*старший науковий співробітник*

*лабораторії психодіагностики та*

*науково-психологічної інформації*

*Інституту психології імені Г. С. Костюка*

*НАПН України*

*otarnavska737@gmail.com*

**КОГНІТИВНА ДОМІНАНТА У СТРУКТУРІ АДАПТАЦІЙНИХ  
РЕСУРСІВ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК  
ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МИРУ ТА ВІЙНИ**

*Анотація. Стаття присвячена соціально-психологічному аналізу цінностей миру та цінностей війни в контексті сприйняття сучасної війни українськими учнями. Розкрито специфіку формування ціннісних орієнтацій в умовах війни, співвідношення ідеалів миру та виправдання необхідності захисту держави. Особлива увага приділяється когнітивному компоненту свідомості як провідному елементу у структурі адаптаційних ресурсів підлітків за результатами досліджень за методикою BASIC Ph М. Лахада. Домінування когнітивного компоненту сприяє рефлексивному осмисленню війни, формуванню відповідального громадянства та моральної зрілості.*

*Ключові слова: цінності миру, цінності війни, адаптаційні ресурси, когнітивна домінанта, учні, підлітки, Україна.*

*Abstract. The article is devoted to the socio-psychological analysis of the values of war in the context of the perception of modern war by Ukrainian students. The specifics of the formation of value orientations in war conditions, the correlation of the ideals of peace and the justification of the need to protect the state are revealed. Special attention is paid to the cognitive component consciousness as a leading element in the structure adaptation resources of adolescents to the results*

*of research using the BASIC Ph method by M. Lahad. The dominance of the cognitive component contributes to the reflexive understanding of war, the formation of responsible citizenship and moral maturity.*

*Keywords: values of peace, values of war, adaptation resources, cognitive dominant, students, adolescents, Ukraine.*

Повномасштабна війна, яка триває в Україні з 2022 року, стала визначальним чинником соціалізації сучасного покоління школярів. Формування їхньої системи цінностей відбувається в умовах постійної загрози, інформаційного перевантаження та необхідності морального вибору. Проблема співвідношення цінностей миру та цінностей війни набуває особливої актуальності в умовах, коли війна перестає бути абстрактним історичним феноменом і стає частиною повсякденного досвіду. Підлітки не лише переживають воєнну реальність емоційно, але й активно її осмислюють.

Метою статті є теоретико-емпіричний аналіз цінностей миру та цінностей війни в уявленнях сучасних українських школярів з урахуванням домінування когнітивного компоненту свідомості у структурі адаптаційних ресурсів.

Цінності як психологічна категорія розглядаються в працях М. Рокича, Ш. Шварца, І. Бека та інших дослідників як стійкі переконання щодо бажаних форм поведінки чи кінцевих станів існування. Вони виступають внутрішніми регуляторами поведінки та визначають життєві орієнтири особистості [1, 7]. Цінності миру традиційно включають безпеку, гармонію, свободу, людську гідність, толерантність, співпрацю. Цінності війни в класичному розумінні можуть включати мужність, жертвність, патріотизм, обов'язок, дисципліну, готовність до захисту. При цьому важливо розмежовувати мілітаристські установки та цінності оборони, які у контексті

сучасної України сприймається не як агресивна експансія, а як вимушений захист державності, що трансформує саму систему інтерпретації воєнних цінностей.

В умовах війни формується парадоксальна система цінностей, у якій мир залишається стратегічною метою, війна визнається інструментом захисту, патріотизм поєднується з прагненням гуманності. Для досягнення справедливого миру необхідний опір агресії. Тобто, цінності війни не замінюють цінностей миру, а функціонують як засіб його відновлення.

Важливо зазначити, що в умовах тривалої соціальної нестабільності та воєнної загрози особливої ваги набуває проблема духовно-морального становлення підлітків, враховуючи те, що підлітковий вік є періодом активного формування світогляду, системи переконань, моральної позиції та особистісної ідентичності. В умовах війни ці процеси відбуваються прискорено та набувають екзистенційного характеру. Питання життя і смерті, справедливості, добра і зла перестають бути абстрактними філософськими категоріями – вони стають частиною повсякденного досвіду. Сучасні підлітки мають доступ до великого доступу інформації, постійно стикаються з новинами про бойові дії, часто мають досвід втрати, переміщення або розлуки. Ці чинники сприяють прискореному дорослішанню та формуванню рефлексивного типу мислення. Враховуючи те, що провідною кризою цього віку є «ідентичність – розмитість ролей» (за Е. Еріксоном), в умовах війни ця криза посилюється необхідністю визначення власної позиції щодо суспільних подій [2, 4].

У цьому контексті важливу роль грає навчання у закладах освіти як простору формування цінностей. Освітній процес у воєнний період виконує не лише інформативну, а й глибоку світоглядну функцію. Школа стає простором морального орієнтування, розвитку відповідальності, формування громадянської свідомості, осмислення історичних подій у ціннісному вимірі. Навчання забезпечує підліткам відчуття структурованості світу,

прогнозованості майбутнього та особистої перспективи. Саме через освіту формується переконання, що майбутнє залежить від знань, компетентності та активної позиції. Особливо важливим є включення в освітній процес тем, пов'язаних з правами людини, гідністю та свободою, етикою відповідальності, культурою миру. Таким чином, навчання стає не лише передачею знань, а механізмом формування внутрішнього морального каркасу особистості.

На нашу думку, надзвичайно актуальним є дослідження наявних у підлітків адаптаційних ресурсів, оскільки саме вони визначають здатність юної людини ефективно реагувати на соціальні та психологічні виклики сучасності. Особливого значення ця проблема набуває в умовах воєнних конфліктів, коли змінюється ціннісна картина світу та відбувається переосмислення базових життєвих орієнтирів. Дослідження адаптаційних ресурсів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування ціннісного ставлення до миру та війни, а також окреслити шляхи психологічної підтримки підлітків у період суспільних трансформацій.

З урахуванням цього нами була обрана методика BASIK Ph «Міст над прірвою» розроблена директором Ізраїльського Центру попередження стресу професором Мулі Лахадом та адаптована нами для осіб підліткового віку. Модель BASIK Ph виникла у межах досліджень психологічної адаптації людини до кризових ситуацій, травматичних подій та соціальних загроз [6]. Її центральною ідеєю є положення про те, що кожна людина має індивідуальний «профіль подолання», який формується з різних психологічних ресурсів. Метафорично прірва уособлює кризову ситуацію, травматичний досвід або стан невизначеності, тоді як міст символізує внутрішні та зовнішні ресурси, які допомагають людині подолати цю кризу. Модель охоплює шість основних стратегій подолання стресу: *belief* (віра) – вірування, моральні цінності, світогляд; *affect* (афект) – почуття, емоції; *social* (суспільство) – чинник суспільної підтримки (родина, друзі); *imagination* (уява) – творчість, інтуїція; *cognition* (свідомість) – знання, думки, мислення; *physiology* (фізіологія) –

сенсорні відчуття, фізична активність. Кожен з цих компонентів можна розглядати як окремий «трос» мосту, який утримує людину над прірвою життєвих труднощів. Чим більше таких тросів задіяно, тим стійкішим стає міст психологічної адаптації. Методика дозволяє виявити саме ті стратегії подолання, які є домінантними у конкретної особистості.

Перший компонент Belief пов'язаний з системою переконань, життєвих смислів та духовних орієнтирів людини. До нього належать релігійні вірування, моральні принципи, громадянські ідеали, а також переконання щодо справедливості, надії та майбутнього. У кризових ситуаціях саме віра та цінності часто стають тим внутрішнім компасом, що дозволяє людині зберігати відчуття сенсу навіть у складних обставинах.

Другий компонент Affect пов'язаний зі здатністю людини усвідомлювати та виражати власні емоції. Емоційне реагування дозволяє знижувати внутрішнє напруження, а також сприяє психологічному опрацюванню травматичного досвіду. У межах цього ресурсу людина може долати стрес через плач, розмову, співчуття, переживання радості чи суму. Емоційне вираження виступає своєрідним «клапаном» для виходу накопиченої напруги.

Соціальний компонент Social відображає значення міжособистісних зв'язків та підтримки з боку інших людей. До нього належить взаємодія з родиною, друзями, педагогами, а також участь у волонтерській діяльності. Людина, яка активно використовує цей ресурс, схильна звертатися за допомогою, обговорювати проблеми та знаходити підтримку у соціальному оточенні.

Компонент Imagination, у якому задіяна уява, відображає здатність людини використовувати символічне мислення, фантазію та творчість для подолання складних переживань. Уява дозволяє створювати альтернативні образи майбутнього, символічно опрацьовувати травматичний досвід та знижувати емоційну напругу.

Когнітивний компонент Cognition пов'язаний із раціональним

осмисленням ситуації, плануванням дій та пошуком логічних рішень. Люди, у яких домінує цей канал подолання, намагаються аналізувати проблему, структурувати інформацію, та вибудовувати стратегію поведінки. Такий підхід допомагає відновити почуття контролю над ситуацією, що є важливим чинником психологічної стійкості.

Шостий компонент моделі Physiology пов'язаний із тілесними реакціями та фізичною активністю. Він включає спорт, танці, дихальні практики, прогулянки на свіжому повітрі та інші способи зниження стресу через тілесний досвід. Фізична активність сприяє регуляції нервової системи та допомагає організму відновлювати внутрішній баланс.

У контексті війни методика BASIK Ph «Міст над прірвою» М. Лахада набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє дослідити адаптаційні ресурси учнів, які живуть у ситуації тривалого стресу та невизначеності. Для українських підлітків війна часто постає як метафорична прірва – простір небезпеки, втрат і життєвих викликів. Використання методики BASIK Ph у учнів дозволяє виявити які з цих ресурсів є домінантними, а які потребують розвитку.

Методика BASIK Ph «Міст над прірвою» має особливу цінність для психологів, так як поєднує у собі діагностичні та терапевтичні можливості. Вона не лише дозволяє досліднику отримати інформацію про індивідуальні стратегії подолання стресу, а й сприяє усвідомленню респондентами власних ресурсів.

Співробітниками лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації імені Г. С. Костюка НАПН проводилось емпіричне дослідження за методикою BASIK Ph на базі середніх закладів освіти м. Києва. У дослідженні взяли участь учні 8–11 класів у кількості 180 осіб.

Результати досліджень за тестом BASIK Ph «Міст над прірвою» М. Лахада свідчать про те, що для більшості учнів 8–11 класів домінантним адаптаційним ресурсом є Cognition (свідомість) (70,9 %). Найвищий показник у учнів 11 класів (80,1 %). Провідна роль когнітивного каналу (Cognition)

свідчить про те, що більшість підлітків використовують інтелектуалізацію як основний механізм психологічної адаптації. Вони аналізують причини та наслідки війни, логічно осмислюють інформацію, прагнуть зрозуміти геополітичний контекст, раціоналізують тривожні події. Цінності миру у таких підлітків не мають абстрактного чи суто емоційного характеру. Когнітивна домінанта проявляється в тому, що підлітки часто розглядають мир як результат певних політичних і військових рішень, а не як абстрактну категорію. Аналітичний склад мислення формує у підлітків розуміння того, що «мир будь-якою ціною» не тотожний «справедливому миру». Вони схильні оцінювати мир через категорії безпеки, гарантій, міжнародного права та довгострокових наслідків. Особливо показовим є найвищий відсоток когнітивного ресурсу в 11 класах. Це свідчить про зростання рівня рефлексії з віком, формування громадянської позиції, здатність до стратегічного мислення. Отже, цінність миру у старшокласників набуває ознак усвідомленого політичного та морального аспектів. Домінування Cognition також означає відсутність романтизації війни. Учні здатні відокремлювати поняття «війна» і «захист»; аналізувати відповідальність сторін, зрозуміти економічні і демографічні наслідки. Цінності війни в їхній свідомості мають раціонально-оборонний характер: вони визначають необхідність мужності, дисципліни та самопожертви, але не сприймають війну як самоцінність. Таким чином, когнітивна домінанта сприяє моральній диференціації понять «агресія» і «оборона». Когнітивний аналіз дозволяє підліткам зрозуміти складність історичних процесів, уникати маніпуляцій, формувати аргументовану позицію. Домінування когнітивного ресурсу у структурі адаптаційних стратегій українських підлітків створює сприятливі умови для глибокої ціннісної рефлексії. Це свідчить про те, що підлітки не лише емоційно реагують на події війни, а й активно осмислюють їх: аналізують поняття справедливості, співвідносять особисті переживання з національними подіями, переоцінюють значущість матеріальних і нематеріальних благ, формують власне бачення майбутнього. Такий

рефлексивний процес сприяє трансформації світогляду. На жаль, війна руйнує попередні уявлення про стабільність світу, але водночас відкриває можливість формування більш глибокого розуміння життя. Підлітки починають по-іншому оцінювати безпеку, родинні зв'язки, свободу, можливість навчатися, повсякденні радощі. Мир перестає бути фоновою умовою існування і стає найвищою гуманістичною цінністю. Така переоцінка цінностей підвищує рівень вдячності та усвідомленості, що є одним з показників посттравматичного зростання. Водночас усвідомлення цінностей війни (мужності, відповідальності, солідарності, жертвовності) формує новий рівень громадянської зрілості. Приклади героїзму, взаємодопомоги, волонтерства, які бачать підлітки, стають моделлю моральної поведінки. Таким чином, війна попри її руйнівний характер стає каталізатором морального дорослішання.

Під час проведення методики та подальшої бесіди з учнями було зафіксовано низку висловлювань, які відображають когнітивний компонент подолання стресу у контексті формування цінностей миру та війни. Зокрема, один із підлітків пояснював свою мотивацію до навчання таким чином: «Я почав більше вчити фізику, бо хочу зрозуміти, як працюють дрони. Я дивлюся відео, читаю про їхню конструкцію. Мені здається, що в майбутньому я зможу зробити їх кращими і допомагати нашим військовим. Тому зараз для мене навчання – це теж спосіб допомогти країні». Інший учасник дослідження підкреслював зв'язок між освітою та майбутнім відновленням держави: «Мир для мене – це коли можна спокійно планувати життя. Я хочу вступити до університету і стати інженером і після війни допомагати відбудовувати міста». У висловлюваннях підлітків часто простежується усвідомлення значення знань для оборони держави і технологічного розвитку. Наприклад, один із досліджуваних зазначив: «Я чув, що зараз війни виграють не тільки зброєю, а й технологіями. Тому я зараз більше цікавлюся програмуванням. Якщо я навчуся добре писати код, то зможу працювати над системами керування для техніки або

безпілотників». Водночас у відповідях підлітків мир розуміється не лише як припинення бойових дій, а як ширший соціальний стан безпеки та можливостей розвитку. Так, один з учнів описував своє бачення миру наступним чином: «Мир – це коли ти не думаєш про повітряні тривоги і ракети. Коли можна спокійно ходити до школи, гуляти з друзями і планувати ким ти станеш». Інша учениця підкреслювала значення справедливості та захищеності: «Для мене мир – це коли країна захищена і люди не бояться за своїх близьких. Тоді можна думати не лише про те, як вижити, а й про те, як зробити щось корисне». Ще одна учениця висловлювала прагнення допомагати у медичній сфері: «Я хочу стати лікарем. Коли почалася війна я зрозуміла, наскільки важливо вміти рятувати людей. Тому я стараюся краще вчити хімію і біологію». Подібні висловлювання свідчать про те, що для значної частини українських підлітків досвід війни стає не лише джерелом тривоги, але й фактором формування відповідальності, громадянської зрілості та мотивації до навчання.

Другим за значущістю ресурсом виступає соціальний канал Social (суспільство) (57,2 %). Найвищі показники в учнів 9 класів (66,7 %). Це свідчить про те, що для підлітків надзвичайно важлива підтримка родини, друзів, вчителів. Соціальна орієнтація посилює колективістські аспекти цінності миру: безпека близьких, єдність громади, взаємопідтримка, збереження соціальних зв'язків. Для підлітків мир – це можливість бути разом, навчатися офлайн, планувати спільне майбутнє. Соціальний компонент підсилює гуманістичний зміст мирних цінностей. Високий показник у 9 класах може свідчити про підвищену потребу в підтримці у період формування ідентичності. У контексті цінностей війни соціальний ресурс сприяє формуванню патріотизму як колективної ідентичності, солідарності, відчуття причетності до національної спільноти. Війна в такому випадку сприймається через призму «захисту своїх». Саме соціальний канал забезпечує трансформацію індивідуальної тривоги в спільну відповідальність. Наведені нижче приклади демонструють, як підлітки

вербалізують значущість соціального оточення у подоланні кризових ситуацій. Наприклад, один з учнів підкреслював роль родини у відчутті безпеки: «Коли вся родина разом, навіть під час тривоги, стає спокійніше. Мені здається, коли всі близькі поруч і ми разом сидимо у коридорі, то нам нічого не страшно». Деякі підлітки пов'язали поняття миру із можливістю підтримувати соціальні контакти та відчувати єдність громади: «Коли почалася війна, я зрозуміла, що дуже важливо, щоб люди допомагали один одному. Мир – це коли люди разом і підтримують один одного, а не живуть у страху». У відповідях учнів також простежується усвідомлення колективної солідарності та значення дружби як ресурсу психологічної стійкості: «Я думаю, що ми сильні тоді, коли тримаємося разом. У нас у класі всі підтримують одне одного»; «Коли є друзі, з якими можна поговорити і пожартувати, стає легше»; «Коли приходиш у школу і бачиш друзів, вчителів, здається, що життя стає більш нормальним. Це допомагає не думати постійно про війну». Підлітки також пов'язують соціальну єдність із почуттям відповідальності за країну та усвідомлюють роль громади: «Мені здається, що війна показала як важливо підтримувати своїх. Коли люди допомагають армії, волонтерам, один одному – тоді відчуваєш, що ми одна команда»; «Я бачив, як люди в нашому місті допомагають переселенцям і військовим. Тоді розумієш, що всі ми разом можемо багато зробити». Інший підліток описував війну саме через призму захисту близьких: «Я думаю, що військові воюють щоб захистити свої родини і свою країну». Отже, у контексті цінностей миру та цінностей війни соціальний ресурс Social підсилює значення міжособистісної довіри, тобто підлітки усвідомлюють, що перемога й мир можливі лише за умов єдності.

Найнижчими показниками майже у всіх класах виявилися показники Belief (віра) та Physiology (фізіологія) (віра – 28,5 %; фізіологія – 25,6 %). У контексті цінностей миру це означає, що мир розглядається підлітками як результат конкретних дій. У контексті війни підлітки менше покладаються на фаталізм, а більше на відповідальність людини та держави. У відповідях

респондентів це проявлялося у раціональному підході до розуміння причин і наслідків війни. Наприклад, учні під час обговорення зазначали: «Я думаю, що мир не з'являється просто тому, що хтось у нього вірить. Мир – це коли люди реально працюють для цього: військові захищають країну, а інші допомагають і підтримують»; «Я не думаю, що все залежить від долі чи випадку. Багато залежить від того які рішення приймають люди і як вони діють». Водночас відповіді, які прямо апелювали до віри та духовної підтримки мали особливо емоційний та особистий характер. Наприклад, один учень зазначив: «Коли важко, я інколи просто думаю про те, що все одно має бути справедливість і що добро переможе. Це допомагає не втрачати надію». Інший учень підкреслював роль духовної підтримки родини: «Моя бабуся завжди каже, що треба вірити, молитися і підтримувати одне одного. Її слова справді мені додають сил». Одна з учениць під час бесіди поділилася таким досвідом: «Коли мій тато був на передовій у дуже гарячій точці, мені було дуже страшно. Я щодня молилася за нього і просила, щоб він повернувся живим. Він був поранений, але вижив, і зараз йому набагато краще. Я впевнена, що віра і молитва допомогли нам пережити цей час і саме через це він зараз з нами». Подібні висловлювання свідчать про те, як для окремих підлітків віра, духовні практики виступають дуже важливим потужним джерелом психологічної підтримки, допомагаючи зберігати надію та емоційну стійкість у складних життєвих ситуаціях.

Попри відносно низький показник каналу Belief у структурі адаптаційних ресурсів, духовно-моральний вимір не втрачає своєї значущості. Навпаки, в умовах війни він може набувати більш усвідомленого, рефлексивного характеру. У підлітків, які домінантно використовують когнітивний ресурс, віра часто не є сліпою або традиційною – вона проходить через процес осмислення, критичного аналізу та особистісного прийняття. Це формує більш зрілий, інтегрований тип духовності. В умовах війни віра набуває багатовимірного значення. Це і віра в Бога, і віра в людей, і віра в себе, і віра в перемогу.

Для частини підлітків віра в Бога стає джерелом надії, внутрішнього спокою, відчуття сенсу страждання, довіри до вищого порядку. Вона допомагає зменшити екзистенційну тривогу та переживання безпорадності. Водночас у когнітивно орієнтованих підлітків релігійна віра часто поєднується з раціональним осмисленням подій, що сприяє гармонійному поєднанню духовності та критичного мислення.

Віра в людей – у збройні сили, волонтерів, родину, друзів формує почуття довіри до соціального світу. Вона знижує рівень ізоляції та сприяє розвитку солідарності.

Віра в перемогу є особливо важливим смислотворчим чинником. Вона підтримує мотивацію, знижує рівень безнадії, формує довгострокову перспективу, стимулює громадянську активність. Когнітивна домінанта сприяє тому, що віра в перемогу ґрунтується не лише на емоційному піднесенні, а й на аналізі ресурсів держави, міжнародної підтримки, стійкості суспільства.

Одним із ключових аспектів духовно-морального становлення є розвиток внутрішньої впевненості. Віра в себе включає усвідомлення власної цінності і відповідальності за майбутнє, готовність долати труднощі, здатність до саморозвитку. У поєднанні з високим рівнем Cognition це формує покоління яке не лише переживає війну, а й активно готується до відбудови країни.

Важливо підкреслити, що раціональність і духовність не є взаємовиключними. Навпаки, їхня інтеграція забезпечує психологічну зрілість. Когнітивний аналіз дозволяє підліткам розуміти складність історичних процесів, уникати маніпуляцій, формувати аргументовану позицію. Духовно-моральні цінності забезпечують смисл, надію, гуманістичну спрямованість, внутрішню стійкість. Гармонійне поєднання цих компонентів формує цілісну особистість, здатну зберігати людяність навіть у травматичних умовах.

Освіта в умовах війни виконує ключову роль у формуванні морально

зрілої особистості. Інтеграція раціонального та духовного вимірів формує покоління підлітків із високим рівнем відповідальності, громадянської зрілості та моральної стійкості. Підтримка духовно-морального розвитку має стати пріоритетним напрямом освітньої та психологічної роботи в закладах освіти.

Низькі показники Physiology пов'язані з масовою діджиталізацією та високим навчальним навантаженням. Учні проявляють незначну фізичну активність. Підлітки рідше пов'язували подолання стресу з фізичною активністю та тілесними вправами не через їхню неефективність, а через низький рівень залученості до таких практик. Проте, окремі учні все ж зазначали роль руху та спорту для відновлення емоційної рівноваги: «Коли я займаюся спортом або просто гуляю, стає легше. Тоді я менше думаю про погані новини»; «Коли я займаюся спортом, то відчуваю, як з'являється більше сил, енергії і сміливості»; «Після пробіжки або гри у футбол ніби очищується голова, стає легше думати і менше хвилюєшся». Подібні висловлювання свідчать про те, що фізична активність може виступати важливим ресурсом психологічної саморегуляції, сприяючи зниженню рівня тривожності, підвищенню життєвого тону та формуванню відчуття внутрішньої стійкості. У цьому контексті особливої актуальності набуває посилення просвітницької діяльності, спрямованої на формування в учнів усвідомлення здоров'я як ключової життєвої цінності, а також створення сприятливих умов для їх ширшого залучення до систематичної фізичної активності.

Отже, когнітивна домінанта виступає ключовим елементом адаптаційних ресурсів учнів, забезпечуючи осмислення досвіду війни та трансформацію його у конструктивні життєві стратегії. Війна, попри деструктивний характер, може виступати чинником морального дорослішання та формування цінностей миру.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Бєльська Н., Мельник М. **Ціннісні орієнтації обдарованої учнівської молоді України до та під час повномасштабної війни.** Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2025. №2(97). DOI:[https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-2\(97\)-04](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-2(97)-04)
3. Діагностика адаптаційних ресурсів здобувачів загальної середньої освіти та їхніх батьків для подолання наслідків війни : практичний посібник / Н. В. Пророк, О. В. Гнатюк, С. Т. Бойко, О. І. Купреєва, В. І. Полякова, О. А. Столярчук, О. В. Тарнавська, Л. Г. Царенко, О. Ю. Чекстєре ; за ред. Н. В. Пророк. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 327 с. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lp/2025.html>
4. Максименко С. Д. **Генеза здійснення особистості** : монографія. Київ : КММ, 2006. 240 с.
5. Тарнавська О. В. Психологічна діагностика адаптаційних ресурсів підлітків для подолання наслідків війни. *Європейський психологічний часопис* : науковий журнал / редкол. : О. А. Блінов (голов. ред.) та ін. Київ : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2025. Вип. 2. С. 86-93. URL:[https://cms.psychologicaljournal.eu.edu.ua/uploads/15\\_2\\_2025\\_51bb9b4608.pdf](https://cms.psychologicaljournal.eu.edu.ua/uploads/15_2_2025_51bb9b4608.pdf)
6. Lahad, M. (2017). From victim to victor: The development of the BASIC PH model of coping and resiliency. *Traumatology*, 23(1), 27–34. URL: <https://doi.org/10.1037/trm0000105>
7. Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>